

הואיל משה

פרשת בא
שנת תשפ"ד

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

דאורייתא, לא שייך לאוקמי קרא על תוס' שבת, וכיון דאיצטריך קרא על שבת עצמו שלא ישמע לו, מוכח מכאן דאביו רשע צריך לכבדו.

ואיתא במכילתא פרשת יתרו (פ"ד-ט"ד), זכור את יום השבת לקדשו, זכור מלפניו ושמור מלאחריו, מכאן אמרו דמוסיפין מחול על הקודש, וכתב במרכבת המשנה, דדריש ליה מדכתיב את יתירה, לרבות דמוסיפין מחול על הקודש עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל דדרשינן את אז ילפינן תוספת שבת מקרא זכור את יום השבת.

וכתבו המפ' דמה שנחלקו שבטי י-ה על יוסף ויקנאו בו אחיו על שעשה לו אביו כתונת פסים, דלא עלתה על דעתם לחלוק עליו על שתי סלעים כלי מילת שעשה לו יעקב, חס מלהזכיר, אלא כיון שעד שלא נבנה המשכן היתה עבודה בבכורות ויעקב זכה בבכורה כשקנאה מעשיו, ומסר יעקב את הבכורה ליוסף ועל כן הלבישו כתונת פסים שהם בגדי כהונה, וכן איתא בירי משה על המדרש בראשית רבה (פרשה פ"ד-ט"ז) בשם הזוה"ק שיוסף לבש ד' בגדים כנגד ד' בגדי כהונה עיי"ש, ולכן הרע לשבטים על שנבחר יוסף לעמוד לשרת לפני ה' מדין בכור שהרי לא היה לו משפט הבכורה, ומה"ט נחלקו עליו.

ולכאורה הרי שפיר עביד יעקב ליתן הבכורה ליוסף, דכיון שירד ראובן מאותה איצטלא כדכתיב בפרשת ויחי (מ"ט-ד) פחו כמים אל תותר וכתוב בדברי הימים א' (ה-ה) ובחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו לבני יוסף וגו', היה בדין לעטר את יוסף במעלת הבכורה שהרי היה בכור לאמו רחל שהיתה עקרת הבית.

ובהגדה של פסח מלכי בקודש (פיסקא ואת לחצינו) כתב, דזה אי ראובן חטא או לא תליא אי דרשינן את או לא דרשינן את, דאיתא במסכת שבת (דף נ"ה:), אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן, כל האומר ראובן חטא (במעשה בלהה) אינו אלא טועה, שנאמר (בהאי קרא) ויהיו בני יעקב שנים עשר, מלמד שכולן שקולין כאחת, אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, מלמד שבלבל מצעו של אביו ומעלה עליו הכתוב כאלו שכב עמה, תניא, ר"ש בן אלעזר אומר, מוצל אותו צדיק מאותו עון ולא בא מעשה זה לידו וכו', אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, עלכון אמו תבע, אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי, עמד ובלבל את מצעה וכו' עיי"ש, והיינו שלא נהג כבוד בנשי אביו, דכתיב כבד את אביך לרבות אשת אביך, אבל אי ס"ל לא דרשינן את לרבות, אז ראובן לא חטא כלל עיי"ש.

ולמען תספר באזני בנך וכן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בס וידעתם כי אני ה': ודקדקו המפרשים דהול"ל וידעו כי אני ה' דקאי על המצריים.

והנבס"ד, דנודע פלוגתת הראשונים אי מצות כיבוד אב נהג באביו רשע, הטור ביור"ד (סי' ר"מ) הביא מש"כ הרמב"ם בהל' ממרים (פ"ו ה"א), דס"ל אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות, מכבדו ומתיירא ממנו, והטור ס"ל דכיון שהוא רשע אינו מחוייב לכבדו, ומביא ראיה מהא דאיתא במסכת ב"ק (דף צ"ד:), הניח להם אביהם פרה גזולה חייבים להחזיר מפני כבוד אביהם, ופריך והא לאו עושה מעשה עמך הוא (ואין חייבין בכבודו), ומשני בשעשה תשובה, ומשמע דכ"ז שלא עשה תשובה אין חייבין בכבודו, וכ"פ הרמ"א ביור"ד (סי' ר"מ סי' י"ח) עיי"ש.

ואיתא במסכת יבמות (ה:), יכול יהא כיבוד אב ואם דוחה שבת (דאם אמר לו אביו חלל את שבת יכול שישמע לו), תלמוד לומר איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אני ה', כולכם חייבין בכבודי (אתה ואביך ואמך חייבים בכבודי, מאני ה' דריש ליה) עיי"ש, והקשו המפ' (עין בחוקוני כפ' קדושים) ובס' תורת נתנאל (פר' לך), לשיטת הטור הנ"ל דאביו רשע אינו מחוייב לכבדו, למ"ל קרא להורות דא"צ לשמוע לאביו אם אמר לו לחלל השבת, תיפוק ליה דאי נימא דהבן ישמע לאביו לחלל שבת הרי הבן אינו בר חיובא ומחייב המשלח, דלא שייך בזה לומר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, דהרי הוא מחוייב לשמוע דברי אביו, וכיון דאביו מחוייב על עשיית בנו, הרי האב אינו עושה מעשה עמך והוא רשע, ולשיטת הטור אם היה אביו רשע אינו מחוייב לשמוע לו ואינו חייב בכבודו, ובלאו הקרא ידעינן דאין צריך לשמוע לו עכ"ק.

וכתבו המפ' לתרץ, דלכאורה הקשו עוד איך ס"ד שישמע לאביו לחלל את השבת, מצד דמצות עשה דכיבוד ידחה הל"ת דשבת, הלא שבת הוא עשה ול"ת, וקיי"ל דאין עשה דוחה לתו"ע, אך י"ל, דמשכחת לה היכא דאביו לא קיבל עוד את השבת ובנו כבר קיבל עליו השבת, נמצא דכשאביו צוה לבנו לחלל את השבת בתוספת שבת, דלאביו הוה חול כיון דלא קיבל עליו את השבת, ובכה"ג לא הוה אביו רשע כיון דרק להבן הוה חילול שבת, ולכן צריך קרא דלא ישמע לאביו עכ"ד, עיין בספר חומת אנך פרשת קדושים (אות ג), ובספר דבש לפי מערכת א' (אות ל"ח), ובספר בני יששכר מאמרי השבתות (מאמר ב' אות ח').

אך האי תירוץ א"ש אי ס"ל דתוספת שבת דאורייתא, אז י"ל דצריך קרא למעט בכה"ג שהבן קיבל עליו שבת, ואביו לא קיבל את השבת וכנ"ל, משא"כ אי ס"ל תוספת שבת לאו

ובהגש"פ ברית מטה משה (דף כ"ג), כתב, דאי נימא דגלות מצרים הוא משום חטאו של אאע"ה כדאיתא במסכת נדרים (דף ל"ב), אי משום שעשה אנגרייא בת"ח וביטלן מתלמוד תורה, או בשביל שאמר במה אדע, או בשביל שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה עיי"ש, או צריכין להיות במצרים ארבע מאות שנים, אבל אי גלות מצרים הוא בשביל חטא דמכירת יוסף לא היו צריכין להיות כ"א רד"ו שנים, לפי שע"י שלא קיים יוסף כיבוד אב כ"ב שנים, מגיע לכל אחד מהעשרה אחים כ"ב שנים דעולה ר"כ שנים, וי' שנים ניכה להם במה שמתו במצרים ונשאר רד"ו שנים עיי"ש.

וזהו מה שאמר הכתוב, וידעתם אתם כי "אני ה'", רצ"ל הלא כתבתי בתורת איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אני ה', להורות דא"צ לשמוע לאביו אם אמר לו לחלל את השבת, ולכאורה בלאו קרא ידעינן דאין צריכין לשמוע לו, דהא אם אביו רשע אינו מחויב לשמוע לו ואינו חייב בכבודו, וע"כ דמייירי דאביו לא קיבל עוד את השבת ובנו כבר קיבל עליו השבת, נמצא דכשאביו צוה לבנו לחלל את השבת בתוספת שבת, דלאביו הוה חול כיון דלא קיבל עליו את השבת, ובכה"ג לא הוה אביו רשע כיון דרק להבין הוה חילול שבת, וע"כ דס"ל תוספת שבת דאורייתא, וילפינן לה מזכור את יום השבת, דדרשינן את, ולפי"ז חטא ראובן במה שלא נהג כבוד בנשי אביו, והבכורה שייכות ליוסף, ולפי"ז איכא חטא במכירת יוסף, וגלות מצרים הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, וכבר נשלם הזמן ודו"ק.

ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אלהם לכו עבדו את ה' אלקיכם מי ומי ההלכים: וכתב בעל הטורים וז"ל, אמר פרעה למשה מה אתם מבקשים כל כך ללכת, וכי אתם סבורים ליכנס לארץ, מי ומי ההולכים, כי כולם ימותו במדבר, חוץ מיהושע וכלב, מי ומי ההולכים בגימטריא כלב ובן נון עכ"ל. ובספר דברי הברית (דברי משה) כתב, אפשר לרמוז מי ומי נוטריקון משה ימות ומכניסם יהושע עיי"ש, ולכאורה צ"ב מה שאמר פרעה למשה, דמשום שהוא לא יכניסם לארץ ישראל, עיי"ז יעכבם שלא יצאו מתחת סבלות מצרים.

והנבס"ד, עפ"ימ"כ בספר דרש משה לפרש כוונת הבעה"ט הנ"ל, דאיתא בשו"ע או"ח (ס"ו רמ"ח ס"ו), היוצאים בשיירא במדבר והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב במדבר בשבת לבדם, שלשה ימים קודם שבת אסורים לצאת, וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת וכו', והעולה לארץ ישראל אם נודמנה לו שיירא אפילו בערב שבת כיון דדבר מצוה הוא יכול לפרוש וכו' עיי"ש.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ז), אותו היום דישראל יצאו ממצרים חמישי בשבת היה, שהרי שבת הגדול היה בעת ההיא עשרה

לחודש, ונקרא שבת הגדול על שם הנס הגדול, שבו ביום לקחו השה לקרבן פסח והקדימו לקיחתו לשחיטתו ד' ימים, ונשחט ביום ד' שהוא י"ד לחודש, ויצאו למחרת יום ה' שהיה תוך ג' ימים לשבת עיי"ש, ובאמת צריכין ליתן טעם למה פעל הקב"ה כן והוציאן למדבר תוך שלשה ימים לשבת, דא"ל מפני שהלכו לארץ ישראל וכו"ל, שהרי באמת לא הלכו לארץ ישראל כי אם יהושע וכלב, ויש לזה שני טעמים, חדא, כפשוטו דקרא, שזמן הקץ היה באותו הלילה ולא רצה הקב"ה להקדים את הקץ אף רגע אחת קודם זמן הגאולה, וגם לא רצה לאחרו אפילו רגע אחת, כמו שפירש"י עה"פ ויהי בעצם היום הזה (פרשה י"ב-מ"א), מגיד כיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום אף כהרף עין וכו' עיי"ש, וגם מצינו שאלו שהו ישראל ח"ו במצרים עוד רגע אחד מיד היו משוקעים במ"ט שערי טומאה ולא היו יוצאין לעולם, נמצא נראה לעין כל דזמן הגאולה היה דוקא בלילה ההוא ולא היה יכול להקדימו וגם לא לאחרו.

טעם שני י"ל על שהוציאן תוך ג' ימים לשבת, כדאיתא בספר מגלה עמוקות טעם למה הכניס הקב"ה את ישראל דוקא לארץ הכנעני, מפני דשם היה אורא מחכים ושם יוכלו להשיג את התורה כל דבר ודבר על בוריו עיי"ש, נמצא דעיקר כניסתם לארץ ישראל הוא כדי שיוכלו ללמוד ולהבין את התורה, וא"כ אם מותר לצאת תוך ג' ימים לשבת על מנת לעלות לארץ ישראל שהוא מביא את האדם לידי תורה, כש"כ וק"ו שמותר לצאת תוך ג' ימים כדי לקבל התורה עצמה.

וידוע מש"כ המפ' דפרעה וחרטומיו ידעו זמן הגאולה והזמן אשר יצאו מגבולו ידעו באיצטגנותם, וידע שחמשה עשר בניסן הוא הזמן שמסוגלים לצאת ממצרים, שקודם לכן אכתי לא הגיע זמן גאולתם, ולאחר כך אם ישארו רק רגע קטן ישתקעו שם לעד שיכנסו לנ' שערי טומאה, ע"כ ביקש לרחות את זמן צאתם שבכך ישתקעו שם לנצח, ועל כן אמר להם כיון דט"ו בניסן הוא יום חמישי בשבת, על כן צריכים הנכם להמתין עד לאחר השבת, רק בהאי פחדא הוי יתיב, דיטענו שהולכים להכנס לארץ ואז רשאים לצאת אפילו בערב שבת.

וע"כ בא ואמר להם מי ומי ההולכים לארץ ישראל, הלא אינכם עתידים להכנס לארץ כי כולם ימותו במדבר, וא"כ אין לכם צד היתר לצאת בתוך ג' ימים לשבת, והשיב לו משה בנערינו ובזקנינו נלך, כלומר פשיטא בנערינו הפחותים מבין עשרים שהגזירה לא נגזר עליהם ודאי מותר לנו לצאת תוך ג' ימים לשבת, אלא אפילו בזקנינו נלך, ועוד אמר בבנינו ובבנותנו נלך כלומר פשיטא בבנותינו שהגזירה לא נגזר על הנשים כמו שפירש"י פרשת פנחס (פרשה כ"ו-ס"ד), אלא אפילו בבנינו נמי נלך, וכדי שלא יאמר פרעה למה באמת ילכו זקנינו ובנינו כיון דלא יכנסו לארץ א"כ אסור להם לצאת למדבר תוך ג' ימים לשבת, לזה בא משה כמתרץ בנתינת טעם ואמר כי חג ה' לנו, כמו שכתב הרבינו בחיי דהיינו חג השבועות יום מתן תורה יהיה לנו, ואם מותר לצאת כדי לכנס לארץ ישראל שהוא מקום ללמוד תורה, מכש"כ וק"ו שמותר לצאת לקבל התורה עצמה עכ"ד הדרש משה עיי"ש.

משא"כ הרמב"ן דס"ל דאין לחוש במה שיבוא אח"כ לידי פיקוח נפש ויצטרך לחלל שבת, א"כ ליכא למימר דאיסור הפלגה מפני שמכניס עצמו לכלל פיקוח נפש, ולכן נתן טעם אחר דנראה כמו שמתנה עם הגוי לעשות מלאכה בעבורו עיי"ש.

ובספר תורת נתנאל (פרשת לך) הביא מש"כ התשב"ץ (ח"א סי' כ"א), דאסור ג"כ למול מילה שלא בזמנה ג' ימים קודם השבת, כיון דעד שלשה ימים הוא מסוכן, ושמה צריך לחלל שבת עליו, והביא ראיה ממה דמבואר במסכת נדה (דף ל"ח), שהחסידיים הראשונים היו מחשבין שילדו בניהם בחול ולא בשבת עיי"ש, ומוכח דאף היכא דאירע לידה אישתרי לה איסורי שבת גבה, עכ"ז צריכין לראות שלא יגיע לידי כך, והביא מש"כ בספר חסידים (אות תקס"ה) שמפרש הקרא איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו, דהכוונה שאם תרצו לזכות בבנים צדיקים שיהיו מורא אביהם עליהם אזי ואת שבתותי תשמורו, רצ"ל שיראו לשמור השבת בלידתן, והיינו כחסידיים הראשונים הנ"ל, והמפ' דפליגי על הרז"ה צ"ל דמהך קרא לא תקשי ליה, דלא קאי לדרשה הנ"ל, אלא להא דאחז"ל במסכת יבמות (דף ה'), יכול יהא כיבוד אב ואם דוחה שבת, תלמוד לומר איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו, כולכם חייבים בכבודי עיי"ש.

והטור ביור"ד (סי' ר"מ) הביא מש"כ הרמב"ם בהל' ממרים (פ"ו ה"א), אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו ומתיירא ממנו, והטור ס"ל דכיון שהוא רשע אינו מחוייב לכבדו, ומביא ראיה מהא דאיתא במסכת ב"ק (דף צ"ד), הניח להם אביהם פרה וטלית וכל דבר המסויים (דבר הניכר לרבים זו היא שגול פלוני והניח ליורשיו), חייבים להחזיר מפני כבוד אביהם, ופריך, אקרי כאן ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך (וזה לא עשה מעשה עמו ואינן חייבין בכבודו), ומשני, כדאמר רב פנחס בשעשה תשובה, הכא נמי בשעשה תשובה וכו' עיי"ש, ומשמע דכ"ז שלא עשה תשובה אין חייבין בכבודו, וכ"פ הרמ"א ביור"ד (סי' ר"מ סי' י"ח).

ולפ"ז הקשו המפ' (עיין בחזקוני בפ' קרושים) ובספר תורת נתנאל (פרשת לך), דלמ"ל קרא להורות דא"צ לשמוע לאביו אם אמר לו לחלל השבת, תיפוק ליה דאי נימא דהבן ישמע לאביו לחלל שבת הרי הבן אינו בר חיובא ומחייב המשלח, דלא שייך בזה לומר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, דהרי הוא מחוייב לשמוע דברי אביו, וכיון דאביו מחוייב על עשיית בנו, הרי האב אינו עושה מעשה עמך והוא רשע, ואנן קיי"ל דאם היה אביו רשע דאינו מחוייב לשמוע לו ואינו חייב בכבודו, ובלאו הקרא ידעינן דאין צריך לשמוע לו עכ"ק.

אך כבר תירצו המפ' (עיין בספר חומת אנך פרשת קרושים, ובספר דבש לפי מערכת א') דקרא איתא להיכא דהבן קיבל על עצמו תוספת שבת, ובאותה השעה אמר לו אביו לחלל את השבת, דאין אביו רשע בכך כיון שאצלו עדיין אינו שבת עכ"ד עיי"ש, אך כ"ז א"ש להשיטות דס"ל תוספת שבת דאורייתא, משא"כ להשיטות דס"ל תוספת שבת דרבנן לא שייך לאוקמי קרא בהכי.

ועפ"ז י"ל באופן אחר, דאיתא במסכת שבת (דף י"ט), תנו רבנן, אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת וכו', והראשונים נחלקו ביסוד האיסור, דעת הר"ף (דף ז: מדפי הר"ף), דטעמא משום ביטול מצות עונג שבת דכל ג' ימים הראשונים גופו משתבר משום נענוע הספינה ואין רוחו חוזרת עליו עד אחר שלשה ימים עיי"ש, ודעת הרמב"ן (מובא בר"ן שם) דטעמא דמילתא כיון שהספינה נוסעת בשבת א"כ כשמפליג תוך שלשה ימים נראה כמו שמתנה עם הגוי לחלל שבת עיי"ש, ולפי הנך טעמים זה שייך רק במפליג בספינה פחות מג' ימים קודם לשבת, אבל ביוצא למדבר לא שייך לאסור מהני טעמא.

ובטור אורח חיים (סי' רמ"ח) כתב הבית יוסף וז"ל, וכתב עוד (הריב"ש בחשובה) שאלת על היוצאים בשיירא במדבר והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב במדבר לבדם בשבת ולכן אם ראוי למחות בידם שלא יצאו בשיירא במדבר, תשובה, דבר זה מתורת הרז"ה למדנו שנתן טעם בההיא דאין מפליגין בספינה ואין צריך על עיירות של עכו"ם פחות מג' ימים קודם השבת משום דמקום סכנה הוא וכל שלשה ימים קודם השבת קמי שבתא מקרי, ונראה כמתנה לדחות את השבת מפני דאין לך דבר העומד בפני פקוח נפש, וה"ה למפריש במדבר וכל מקום סכנה שאדם עתיד לחלל בו את השבת עד כאן לשון הרז"ה.

ולפ"ז כל היוצא מן היישוב למדבר ביום ראשון וב' וג' מותר לפי שג' ימים אלו מתייחסים לשבוע שעבר ונקראים בתר שבתא ואין לו להנעם מחמת שבת הבא שאז אם יארע לו סכנה ויצטרך לחללו מפני פיקוח נפש מותר הוא ואין כאן חילול, אבל היוצא מן היישוב למדבר ביום ד' ה' ו' אסור לפי שג' ימים אלו מתייחסים לשבת הבא ונקראים קמי שבתא וא"כ נראה כנכנס בכוונה למקום סכנה כדי שיחלל בו את השבת עכ"ל.

ובשו"ת חת"ס (ח"ו סי' כ"ז) כתב, דהרז"ה אזיל לשיטתו במה שנחלק עם הרמב"ן מובא בר"ן במסכת שבת (דף נ"ג. מדפי הר"ף), גבי ההוא ינוקא דאישתפיך חמימא בשבת, אם מותר למול התינוק, דאעפ"י דמילה דוחה את השבת, מ"מ באם נשפכו המים החמים שהוכן לצורך רחיצת התינוק לאחר המילה, ועי"ז יצטרכו לחלל שבת לאחר המילה להכין מים חמים משום פיקוח נפש, בכה"ג ס"ל להרז"ה דאסור למול את התינוק, דאף דאחר שימולו שרי להחם מים עבורו כיון דהוא פקוח נפש, מ"מ השתא דליכא פקוח נפש אסור להביא את עצמו שיצטרך לחלל אח"כ את השבת לצורך פיקו"נ, והרמב"ן ס"ל דשפיר מהלינן הואיל ומילה דוחה שבת אין לה למצוה אלא שעתה, ולבתר הכי כד הוי פקוח נפש שרי לחלל את השבת, ולזה הרז"ה לשיטתיה דאסור לעשות שום דבר שעלול להביאו לידי פקוח נפש, לכן ס"ל דמה"ט אסור להפליג בספינה תוך שלשה ימים, כיון דעי"ז עלול שיצטרך לחלל את השבת מחמת פיקו"נ, ואף שאח"כ כשיהא פיקו"נ תשתרי אז לחלל את השבת, מ"מ חייב לעשות כל מה דאפשר שלא יכניס א"ע לידי כך.

אלהים ביום השביעי, ר"ש אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש וכו' עיי"ש, ולפי"ז י"ל דגם במלאכת המשכן דאמרינן דאינו דוחה את השבת, היינו דוקא שבת עצמו, אבל לא היו צריכין להוסיף מחול על הקודש, והיינו דכתיב אך את שבתותי תשמורו, דהיינו שביתת הש"י שהיה בלי הוספה עכ"ד, וכ"כ בספר מעשה רוקח עה"ת (פרשת ויקהל) דהקרא דאך את שבתותי אתיא למעוטי תוס' שבת דדוחה מלאכת המשכן עיי"ש, ומעתה לא מוכח מקרא דאך את שבתותי דנשים חייבות בשמירת שבת.

אך זהו רק אי ס"ל תוספת שבת דאורייתא, או י"ל דהקרא אתיא דבמלאכת משכן אינו צריך להוסיף מחול על הקודש, משא"כ אי ס"ל דתוספת שבת דרבנן, או ליכא למימר דהקרא אתיא דבמלאכת המשכן אינו צריך להוסיף, כיון דמה"ת ליכא דין הוספה עיי"ש.

ולפי"ז הרמב"ם דהשמיט דין תוספת שבת וכתב הה"מ בה' שביתת עשור (פ"א ה"ה) הטעם, משום דהרמב"ם סובר דתוספת שבת הוא מדרבנן עיי"ש, ולפי"ז ליכא למימר דהקרא אתיא על תוספת שבת, וע"כ מוכח מקרא דאך את שבתותי דנשים חייבות בשמירה ולא נוכל לדרוש איפכא עכ"ד.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל ספיקא דאורייתא לקולא, וקשה מנ"ל דנשים חייבות בשמירת שבת, דנימא איפכא כל שאינו בזכירה אינו בשמירה, וע"כ דיליף לה מקרא אך את שבתותי, ומינה דס"ל תוספת שבת דרבנן, משא"כ אי ס"ל ספיקא דאורייתא לחומרא, או י"ל דתוספת שבת דאורייתא.

ובספר בנין דוד (פרשת וישב אות נ"ג) כתב, דהשבטים חלקו על יוסף על אמרו כי הוא אשר ימלוך עליהם, וסברו דזה לא יתכן כיון שיוסף בא מביאה פסולה, שהרי יעקב נשא את רחל באיסור שתי אחיות, ואינו הגון למלכות, דכתיב מקרב אחיך תשים עליך מלך, ודרשינן במסכת ב"ק (דף ע"ח.) ממובחר שבאחיך, וה"נ ביוסף שבא מביאת איסור אינו ראוי להיות מלך, וזה היה טענת השבטים על יוסף על מה שאמר על עצמו שיהיה מלך, דאין מן הראוי שיהיה מלך.

והביא מש"כ בספר עיר דוד (אות שמ"ג) בשם הפענח רזא, דרחל ולאה היו אחיות מצד האם, וזה אי אזלינן בתר האב תליא בפלוגתא במסכת חולין (דף ע"ט.) אי חוששין לזרע האב, דאי ס"ל חוששין לזרע האב אזלינן גם בתר הקירבא מצד אביו, משא"כ אי ס"ל אין חוששין לזרע האב חיישינן רק לקריבה מצד האם, ונמצא דליכא כאן איסור שתי אחיות כלל עיי"ש.

ובספר אבני מילואים בתשובות (סי' ה') כתב, דזה אי חוששין לזרע האב או אין חוששין תליא בפלוגתא אי זה וזה גורם מותר או אסור, דלמ"ד זה וזה גורם מותר לא חיישינן לגורם האיסור המעורב בו, א"כ ה"ה דאין חוששין לזרע האב, משא"כ למ"ד זה וזה גורם אסור, חיישינן לכל הגורמים המעורבים, וה"ה דחוששין לזרע האב עיי"ש.

ואיתא במסכת ברכות (דף כ"ג.) אמר רב אדא בר אבהו, נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה, ופריך הגמ' אמאי, מצות עשה שהז"ג הוא וכל מצות עשה שהז"ג נשים פטורות, אמר אבבי מדרבנן, א"ל רבא והא דבר תורה קאמר, ועוד כל מצות עשה שהז"ג נחייבינהו מדרבנן, אלא אמר רבא אמר קרא זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה, והני נשי הואיל ואיתנייהו בשמירה איתנייהו בזכירה עיי"ש, והקשו התוס' במסכת שבועות (דף כ"ג.) דניקוש איפכא כל שאינו בזכירה אינו בשמירה, ותיצו דלחומרא מקשינן עיי"ש.

והקשה בספר הקובץ על הרמב"ם הל' שבת (פכ"ט) בשם ספר זרע יעקב עמ"ס ברכות, לפימש"כ הפמ"ג בפתיחה כוללת (ה"א אות י"א), דהא דאמרינן לחומרא מקשינן הוא משום דספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא, וא"כ לשיטת הרמב"ם דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, א"כ הדרא קושית התוס' לדוכתא דנדרוש איפכא עכ"ק.

ומו"ר בשו"ת בנין צבי (ח"א סי' כ"ד אות ה') כתב לתרץ, דהנה רשיד"ל עה"פ (שמות פרשה ל"א-ל"ג) ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתתי תשמרו וגו' כתב, אעפ"י שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה, שבת אל תדחה מפניה, כל אכין ורקין מיעוטינן למעט שבת ממלאכת המשכן עיי"ש, והקשו המפ' דלמ"ל קרא ע"ז, הא בלא"ה לא דחי משום דשבת הוי עשה ול"ת, ומלאכת המשכן הוי רק עשה וקיי"ל דאין עשה דוחה לתו"ע עכ"ק.

וכתב בספר נפש יהונתן (פרשת בהעלותך) ליישב, עפי"ד התוס' במסכת קידושין (דף ל"ד.) ד"ה מעקה, דהקשו דלמאי איצטריך לומר דמעקה ואבידה ושילוח הקן הוי מצות עשה שלא הזמן גרמא ונשים חייבות, הא בלאו הכי חייבות דבכולהו איכא ל"ת, וכתבו דיש מפרשים דאי מטעם ל"ת א"כ כשהיה להם לקיים עשה המנגד ללא תעשה היה הלא תעשה נדחית מפני העשה, ומשו"ה איצטריך בגמ' לומר דשייכי גם בעשה, ומעתה הו"ל לתו"ע ואינן נדחין מפני עשה דאין עשה דוחה לתו"ע עיי"ש.

ולפי"ז א"ש, דאה"נ גבי אנשים שמצווין בשבת על לתו"ע, לא איצטריך קרא להזהיר על מלאכת המשכן, דבלא"ה אינו דוחה כיון דשבת הוי עשה ול"ת, אבל לגבי נשים שגם המה מצווין על מלאכת המשכן, וכמש"כ הרמב"ם בה' בית הבחירה (פ"א ה"ב), והכל חייבין לבנות ולסעד בעצמם ובממונם אנשים ונשים כמקדש המדבר עיי"ש, ס"ד דלגבייהו ידחה מצות שבת דהא ליתנהו בעשה דשבתון דהו"ל מ"ע שהז"ג, ולדידהו צריכין קרא לומר דעכ"ז לא תדחה השבת מפניה עכ"ד, ולפי"ז הרי מוכח מקרא דאך דנשים חייבות בשמירה, ומיושב קושית התוס' דלידרוש איפכא ונימא דנשים יהיו פטורות משמירה.

אך י"ל לפימש"כ בספר פנים יפות (פרשת כי תשא) לפרש הקרא אך את שבתותי תשמורו, לפי"מ שפירש"י (פ' בראשית) עה"פ ויכל

ובשו"ת בית אפרים חאו"ח (ס"י ב"י) ד"ה והנה לפי פירש"י, כתב לבאר טעמא דמ"ד דזה וזה גורם מותר, דאע"ג ד"ל מאי חזית דאזלת בתר גורם היתר זיל בתר גורם איסור לחומרא, מ"מ כיון דאם לא ניתנה תורה ונתחדשה הלכה לאסור דבר זה היה מותר הכל, ולכן אף שע"י ציווי התורה נאסר הדבר ההוא והאיסור ג"כ גורם לדבר זה, מ"מ היתר יש לו דין קדימה בזה למיזל בתריה.

ומטעם זה ס"ל להרמב"ם דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא אף במקום שהספק שקול, משום דההיתר הוא הקודם אם לא היה נאסר, ולכן אף היכא דאיתרע חזקה דהיתרא מ"מ אף בספק השקול מהיכי תיתי לחדש איסורא עכ"ד.

ונמצא לפי"ז דמאן דס"ל זה וזה גורם מותר היינו משום דס"ל ספיקא דאורייתא לקולא דתרווייהו בחד טעמא אולי, ועיין בספר ספיקות מלכים (פ"ב אות ו-י) שהביא דברי הבית אפרים הנ"ל, ודן מזה דזה וזה גורם וספיקא דאורייתא בחדא מחתה מחתינהו עיי"ש.

ונמצא לפי"ז דמאן דס"ל זה וזה גורם מותר היינו משום דס"ל ספיקא דאורייתא לקולא דתרווייהו בחד טעמא אולי, ועיין בספר ספיקות מלכים (פ"ב אות ו-י) שהביא דברי הבית אפרים הנ"ל, ודן מזה דזה וזה גורם וספיקא דאורייתא בחדא מחתה מחתינהו עיי"ש.

ואיתא בספר מגלה עמוקות (סוף אופן קצ"ה), דהטעם שנענש משה רבינו ולא זכה ליכנס לא"י, הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, כיון דעיקר הגורם במכירת יוסף היה לוי, ומשה בא משבט לוי לכן נענש משרע"ה על חטא לוי עיי"ש.

ואיתא בספר מגלה עמוקות (סוף אופן קצ"ה), דהטעם שנענש משה רבינו ולא זכה ליכנס לא"י, הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, כיון דעיקר הגורם במכירת יוסף היה לוי, ומשה בא משבט לוי לכן נענש משרע"ה על חטא לוי עיי"ש.

והטעם משום חטא דמכירת יוסף, דהצדק הוא עם יוסף דהוא ראוי להיות מלך, משום דאינו בא מביאה פסולה, דאין חוששין לזרע האב, ומינה דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, ותוספת שבת דרבנן.

ובזה יבואר רמז הנ"ל, דכשביקש פרעה למונעם מלצאת ג' ימים קודם השבת, ועי"ז יעכבם שלא יצאו לעולם ממצרים, דידע דאם ישארו רק רגע קטן ישתקעו שם לעד שיכנסו לנ' שערי טומאה, וחשש שמא לא ישגיהו בדבר, משום דמשה ס"ל דאין ליהזר ג' ימים קודם השבת מלבוא לידי פיקוח נפש בשבת, ע"כ אמר להם ראו מי ומי ההולכים, הלא אתם אין עתידין ליכנס לארץ, שכן משה ימות ויהושע מכניס.

ומעתה אי אפשר לאוקמי דרשא דאמר לו אביו לחלל את השבת בזמן תוספת שבת, וע"כ דקרא אתיא להא דחסידיים הראשונים כמש"כ בספר חסידיים, ומעתה מוכח דצריך למנוע מקמי שבתא מלהגיע למקום סכנה שידחה שבת עבורו, וא"כ אין בדין שתצאו ביום הזה ממצרים ודו"ק.

אך כ"ז הוא אי נימא דמשה חטא בהריגת המצרי, אבל אם המצרי היה חייב מיתה בדין לא חטא משה במה שהרגו, וזה תלוי אם קודם מתן תורה היה דינם כבן נח או כישראל, דבספר פרשת דרכים (ד"ה א) כתב להוכיח דגם לפני מתן תורה היה דינם כישראל, דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ח:), אמר ר' חנינא, גוי שהכה את ישראל חייב מיתה, שנאמר ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי עיי"ש, ואי נימא דלא יצאו מכלל בני נח כי אם להחמיר, איך הותר למשה להרוג את המצרי, דב"נ שהכה לב"נ אינו חייב מיתה עיי"ש, הרי דלכן הרג משה את המצרי משום דנתחייב בדין כיון שכבר יצאו מכלל בני נח, אבל אי היה דינם כב"נ לא היה רשאי להרגו.

ולכאורה יש להוכיח דקודם מתן תורה יצאו האבות מכלל ב"נ, דנודע קושית המפ' אהא דאיתא במסכת יומא (כ"ח:), קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, דהיאך שמר את השבת שלא נצטווה עליה הרי ב"נ מוזהר שלא לשבות, כדאיתא במסכת סנהדרין (נ"ח:), אמר ריש לקיש עכו"ם ששבת (ממלאכתו יום שלם) חייב מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישבתו (ד"ה א) לא ישבתו ממלאכה דאבני אדם נמי קאי, ולא תימא לא ישבתו אהנן ששת עתים דקרא קאי כלומר לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות), ואמר מר אזהרתן זו היא מיתתן עיי"ש עכ"ק, וע"כ דיצאו מכלל בני נח, ועיין בפרשת דרכים (ד"ה א).

ובספר חתן סופר שער התפלה (ס"ח) ובספר בית האוצר (מערכת א' אות כ) כתבו לתרץ, ד"ל דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דחשיב שפיר מלאכה, אלא דמלאכת מחשבת הוא דלא הוי, ופטורין עליה בשבת מפאת סמיכות פרשת שבת לפרשת המשכן, ובמשכן כתיב מלאכת מחשבת וכדאיתא במסכת חגיגה (דף י'), ועכ"פ לענין מצות הבן נח דכתיב רק יום ולילה לא ישבותו, ולא כתיב שם מלאכת מחשבת, א"כ הא גם מלאכה שאינה צריך לגופו שפיר לא הוי שביתה כיון דהוי מלאכה עיי"ש.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל מלאכה שאינה צריך לגופו פטור א"כ ממנ"פ אי היה להם דין ישראל לא עשו מלאכה דהא פטורין על מלאכה שאינה צריך לגופו, ואי הוי להם דין ב"נ שפיר נחשב להם למלאכה ולא עברו על יום ולילה לא ישבותו, אבל למ"ד דמלאכה שאינה צריך לגופו חייב, א"כ לא שייך לומר דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דהלא אי היה להם דין ישראל א"א להם לעשות מלאכה שאינה צריך לגופו דהלא חייבים על מלאכה שאינה צריך לגופו.

ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אלהם לכו
עבדו את ה' אלקיכם מי ומי ההלכים: ויאמר משה
בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותינו בצאננו
ובבקרנו נלך כי חג ה' לנו: ויאמר אלהם יהי כן ה'
עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי ראה
נגד פניכם:

וכתב בספר ברית שלום (בפרשתן) לבאר פסוקים הנ"ל, עפ"י מ'
דאיתא במסכת פסחים (דף ס"ח:) ובמסכת ביצה (דף ט"ו:), ר'
אליעזר אומר, אין לו לאדם ביו"ט אלא או אוכל ושותה או
יושב ושונה, ר' יהושע אומר, חלקהו חציו לאכילה ושתיה
וחציו לבית המדרש, א"ר יוחנן, ושניהם מקרא אחד דרשו,
כתוב אחד אומר עצרת לה' אלקיך, וכתוב אחד אומר עצרת
תהיה לכם, הא כיצד, ר' אליעזר סבר או כולו לה' או כולו
לכם, ור' יהושע סבר חלקהו חציו לה' וחציו לכם עיי"ש, והנה
מתחלה אמר משה לפרעה, כה אמר ה' אלקי ישראל שלח את
עמי ויחגו לי במדבר, והבין פרעה דכוונתם לחגוג במדבר
באופן שיהא כולו לה', וכשיטת ר' אליעזר, וכאמרו שלח עמי
ויחגו לי במדבר, אך עתה כשאמר לו מרע"ה בנערינו
ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותינו נלך, והלא נשי לאו בני תורה
הם ואינם בכלל כולו לה' להיות יושב ושונה כל היום, וע"כ
שנתכוין ליקח הנשים להכין צרכי החג במאכל ובמשתה, וכו'
יהושע דס"ל חציו לד' וחציו לכם.

ולכן עתה סירב פרעה לשלחם, והשיבם לאמר ראו כי רעה נגד
פניכם, דאיתא במסכת שבת (דף קנ"א:) עה"פ וזריתי פרש על
פניכם פרש חגיכם, אלו בני אדם שמניחים דברי תורה ועושים
כל ימיהם כחגים עיי"ש, וזה שאמר לו פרעה אתם רוצים גם
לשמוח ולהתענג לקיים גם חציו לכם, ראו כי רעה נגד פניכם
רצ"ל שיקויים בכם וזריתי פרש על פניכם, וע"כ אמר לכו נא
הגברים ועבדו את ה' רצ"ל שהוא חג כולו לה' ולא תצטרכו
לנשים ללכת אתכם עכ"ד, ועיי"ן בספר תורת משה מהחתי"ס
זצ"ל עה"פ יהי כן ה' עמכם.

וצריך לבאר מדוע כשסבר פרעה שיעשו כולו לה' הוי ניחא
ליה בהכי לשלחם, אך כשאמר מרע"ה בנערינו ובזקנינו נלך
בבנינו ובבנותינו נלך, ותפס השיטה כר' יהושע לקיים שמחת
יו"ט ע"י חציו לה' וחציו לכם, אז שינה פרעה את טעמו ולא
נחה דעתו לשלחם לחוג במדבר, וצ"ב.

והנבס"ד, עפ"י מש"כ החיד"א בספר כסא דוד (דרוש ו' ד"ה א"נ אפשה),
לבאר הענין דפרעה סירב להוציא את בני ישראל ממצרים,
דס"ל דאיכא גביהו חיוב מצות עשה לקיים גזירת ועבדום
וענו אותם ארבע מאות שנה, ולכן מן הדין זקוקים להשתעבד
תחת סבלות מצרים עד כלות הזמן, ואמנם הרי לעומת זה אמר
משרע"ה דרמיא עליהו מ"ע לזבוח לה' במדבר כאומרו נלכה
נזבחה לה', אך הרי קיי"ל אין עשה דוחה עשה, דמאי אולמא
האי עשה מהאי עשה, ומעתה לא אתיא עשה דזביחת קרבנות
ודוחה העשה דועבדום וענו אותם.

ובספר מעשה רוקח (פרשת ויקהל פ"ב) כתב, דלכן ס"ל דמלאכה
שאינה צריך לגופו פטור, משום דנסמכה מלאכת שבת
למלאכת המשכן, וכמו שבמלאכת המשכן היה מלאכת
מחשבת, ה"נ במלאכת שבת לא חייב אלא במלאכת מחשבת
כדאיתא במסכת חגיגה (דף י.) הלכות שבת המה כהרורים
התלוין בשערה, מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת
מחשבת לא כתיבא (דמלאכת מחשבת לא כתיבא אלא ילפינן לה מדנסמכה ציווי שבת
למלאכת המשכן) עיי"ש.

ומעתה ר' יהודה ור' שמעון דפליגי במלאכה שאצל"ג אי
חייבין או פטורין קאי בשיטתייהו, אי דרשינן סמוכין או לא,
דר"ש לשיטתיה דס"ל דדרשינן סמוכין בכה"ת, עיי"ן במסכת
פסחים (דף כ"ח:), ובמסכת סנהדרין (דף ס.), ולכן דרש סמוכין
מפרשת שבת למלאכת המשכן, וילפינן מכח הסמיכות שיש
בין פרשת שבת למלאכת המשכן דבעינן מלאכת מחשבת
בשבת, ולכן ס"ל דעל מלאכה שאצל"ג פטורין.

ור' יהודה לשיטתיה דלא דרש סמוכין בכה"ת רק במשנה
תורה לחוד, עיי"ן מסכת ברכות (דף כ"א:), ובמסכת יבמות (דף ד'),
ואין לו איפוא הוכחה דבשבת בעינן מלאכת מחשבת, ולכן
ס"ל דגם על מלאכה שאצל"ג חייבין עכ"ד.

והבאנו מש"כ בספר חסידים (אות תקס"ה) שמפרש הקרא איש
אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו, דהכוונה שאם תרצו
לזכות בבנים צדיקים שיהיו מורא אביהם עליהם אזי ואת
שבתותי תשמורו, רצ"ל שיראו לשמור השבת בלידתן, והיינו
כחסידים הראשונים הנ"ל.

אך כ"ז הוא אי ס"ל דדרשינן סמוכין אז י"ל כדרשא הנ"ל,
משא"כ אי ס"ל לא דרשינן סמוכין, עיי"ן בספר חוט המשולש
פרשת תצא (שער אהר).

ובזה יבואר רמז הנ"ל, דכשביקש פרעה למונעם מלצאת ג'
ימים קודם השבת, ועיי"ז יעכבם שלא יצאו לעולם ממצרים
דידע דאם ישארו רק רגע קטן ישתקעו שם לעד שיכנסו לנ'
שערי טומאה, וחשש שמא לא ישגיחו בדבר משום דמשה
ס"ל דאין ליזהר ג' ימים קודם השבת מלבוא לידי פיקוח נפש
בשבת, ע"כ אמר להם ראו מי ומי ההולכים, הלא אתם אין
עתידין ליכנס לארץ, שכן משה ימות ויהושע מכניס, והטעם
משום שהרג את המצרי, ומינה דהיה דינים כב"נ.

ולכאורה קשה א"כ איך שמרו את השבת, וע"כ דעשו מלאכה
שאצל"ג, ומינה דדרשינן סמוכין, ומעתה יש לפרש הקרא איש
אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו, דהכוונה שאם תרצו
לזכות בבנים צדיקים שיהיו מורא אביהם עליהם אזי ואת
שבתותי תשמורו, רצ"ל שיראו לשמור השבת בלידתן, והיינו
כחסידים הראשונים הנ"ל, ומעתה מוכח דצריך למנוע מקמי
שבתא מלהגיע למקום סכנה שידחה שבת עבורו, וא"כ אין
בדין שתצאו ביום הזה ממצרים ודו"ק.

מצוה, ולר"י טפי ליה מצוה, ואין לומר דהקרא א"ש אפילו לר"א דמודה שמצוה להקריב שלמים בזמן הבית משום קרא דושמחת בחגך, דנראה להדיא מירושלמי פסחים (פ"ו ה"ב) דלר"א גם בזמן שבית המקדש היה קיים שלמי שמחה רשות, ומ"ע של ושמחת בחגך ליתא לר"א כלל עכ"ק.

אך י"ל, דאיתא במסכת סוטה (דף ג.), לעולם בהם תעבודו רשות דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר חובה עיי"ש, ואיתא במסכת גיטין (דף ל"ח.) דרבי אליעזר ס"ל חובה עיי"ש, ולפי"ז י"ל דר' אליעזר דס"ל שמחת יו"ט רשות ס"ל לעולם בהם תעבודו הוא חובה, ור' יהושע דס"ל שמחת יו"ט מצוה ס"ל לעולם בהם תעבודו הוא רשות, ומעתה לכל אחד איכא רק תרי"ג מצות.

ובזה יבואר, דמתחלה השלים פרעה בדעתו שעליו לשלח את בני ישראל, דאעפ"י דהגזירה היתה להיות משועבדים אצלו ד' מאות שנה, ואיכא עשה דועבדום וענו אותם, עכ"ז י"ל דעשה דזביחת קרבנות דהוא עשה דרבים דוחה העשה דועבדום וענו אותם, דהרי חזינן כן ממעשה דר' אליעזר דעשה דרבים דוחה עשה דאורייתא, אך כשאמר לו מרע"ה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותינו נלך כי חג ה' לנו, וגילה דעתו דחיוב השמחה לא שיהא כולו לה', אלא חציו לה' וחציו לכם כשיטת ר' יהושע וכמש"כ בברית שלום, וס"ל דשמחת יו"ט הוא מצוה, ומעתה עשה דלעולם בהם תעבודו אינו אלא מדרבנן, ומעתה אין להוכיח ממעשה דר' אליעזר דעשה דאורייתא נדחה מפני עשה דרבים, וי"ל דאפילו עשה דרבים אינו דוחה עשה, על כן הוכיח פרעה דבדין הוא יכול לעכב את ישראל עד שישלימו הזמן דר' מאות שנה, ולכן הקשה את רוחו לבלתי שלחם ודו"ק.

ב) עוי"ל, דבמסכת שבת (דף ק"ב.) דרשינן, וביום השמיני ימול בשר ערלתו אפילו בשבת עיי"ש, וכן מבואר במסכת סנהדרין (דף נ"ט.) דאיתא שם, כל מצוה שנאמרה לבני נח ונישנית בסני לזה ולזה נאמרה, ופריך הגמ' והרי מילה שנאמרה לבני נח דכתיב ואתה את בריתי תשמור, ונישנית בסני וביום השמיני ימול, לישראל נאמרה ולא לבני נח (ולא חשבה גבי שבע מצות), ומשני ההוא למשרי שבת הוא דאתא ביום ואפילו בשבת עיי"ש.

והקשה בספר פנים יפות (פ' תורית) ד"ה ונראה, דלמ"ל קרא דמילה דוחה שבת, אמאי לא אמרינן דעשה דמילה דוחה הל"ת דשבת, דהא כללא הוא בכה"ת דאמרינן עשה דוחה ל"ת עיי"ש.

ובהואיל משה פרשת שמיני (שנת תשס"ד אות ע"א) כתבנו לתרץ, לפימ"ש בשיטה מקובצת (כתובות ה.) דבמילה איכא נמי משום איסור תולש, דתולש בשר מגוף הוי תולש כמבואר במסכת שבת (דף צ"ד.) בצפורן שלא פירש חייב חטאת לכו"ע אם נטלו בכלי עיי"ש, וא"כ איכא במילה שני לאוין לאו דחובל וגו'ז, והיכא דאיכא שני לאוין לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, ולכן צריכין קרא להתיר מילה בשבת עכ"ד עיי"ש.

ואיתא במסכת ברכות (דף מ"ז.), ואמר ריב"ל, תשעה ועבד מצטרפין, מיתבי, מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה, שחרר אין לא שחרר לא, ומשני תרי אצטריכו שחרר חד ונפק בחד, ופריך הגמ' והיכי עביד הכי, והאמר רב יהודה, כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו, ומשני לדבר מצוה שאני, ופריך מצוה הבאה בעבירה היא, ומשני מצוה דרבים (להוציא רבים די חובתן בקדושה) שאני עיי"ש.

הרי דלצורך מצוה דרבים אמרינן דעשה דוחה עשה, וא"כ הכא נמי הרי המצוה שיצאו בני ישראל לזבוח זבח במדבר הו"ל עשה דרבים, דהרי קרבנות ציבור מצוה דרבים הוא, א"כ שפיר י"ל דעשה דזביחת קרבנות שהוא עשה דרבים דוחה העשה דועבדום וענו אותם.

אך כ"ז א"ש אי נימא דעשה דלעולם בהם תעבודו הוי עשה גמור וכשיטת רוב ראשונים, דלדידהו שפיר מוכח דעשה דרבים דוחה עשה, דהרי רבי אליעזר שיחרר עבדו מפני מצוה דרבים, אך לשיטת הר"ן במסכת גיטין (דף כ: מדפי הרי"ף) ד"ה כל, דעשה לעולם בהם תעבודו אסמכתא בעלמא הוא ואינו אלא מדרבנן עיי"ש, לפי"ז אין להוכיח מהתם דעשה דאורייתא נדחה מפני עשה דרבים, וי"ל דאפילו עשה דרבים אין דוחה עשה.

ונמצא לפי"ז דזה אם שרי לבני ישראל לצאת ממצרים לצורך עשה דקרבנות וידחה העשה דועבדום אותם, תליא במחלוקת הפוסקים אי ס"ל לעולם בהם תעבודו הוא עשה גמור או רשות, וכל כה"ג דתליא במחלוקת הפוסקים הלכה רווחת בישראל דיכול המוחזק לטעון קים לי כהך סברא, ואין מוציאין מיד המוחזק, וזהו מה שאמר להם פרעה על מה שאמרו לו נלכה נזבחה לך, דהם טענו כי יש לדחות עשה דועבדום וענו אותם מפני עשה דקרבנות, וע"ז אמר להם פרעה למה משה ואהרן תפריעו העם ממעשיו, הלא ידעתם דזה אי עשה דרבים דוחה עשה במחלוקת הוא שנויה, ואני קים לי כהך דס"ל שאינו דוחה, וכיון דאני הוא המוחזק א"כ למה אתם תפריעו את העם ממעשיו עכ"ד, ועיין בספר בני יששכר מאמרי ניסן (מאמר ב' אות ד') מש"כ בזה.

ובספר מנחה חדשה על המצות (ח"א בפתיחה השמן והלבונה אות ד') הקשה, דאיתא במסכת מכות (דף כ"ג.), דרש ר' שמלאי, שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמשה לאוין כמנין ימות החמה (שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור), ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם (דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה), אמר רב המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי (והיינו דכתיב תורה צוה לנו משה), אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (הרי שית מאה ותליסרי) עיי"ש.

ולפי"ז לר"א ולר"י דפליגי בשמחת יו"ט, דר"א ס"ל דשמחת יו"ט רשות ור"י ס"ל דשמחת יו"ט חובה, א"כ לר"א בצר ליה

ועיין בספר לימודי ה' (לימוד קל"ג) שהביא בשם הכנה"ג (ח"ב סי' ס"ו) בשם התורת כהנים, דביום אפילו בשבת ובשר אעפ"י שיש בהרת, והיינו דאפילו יש בהרת ובשבת ימול, וכן נראה מרש"י במסכת שבת (דף קל"ד:) ד"ה ערלתו, והוכיח מזה הכנה"ג דעשה דוחה שני לאוין עיי"ש, ועיין בספר חמדת ישראל קונטרס דרך חיים (סי' ד' אות ג'), ולכן שפיר צריכין קרא דביום השמיני דמילה דוחה שבת, דאי משום עשה דוחה ל"ת לא הוה אמרינן דדחי כיון דהוה שני לאוין, ועשה דוחה ל"ת לא אמרינן רק היכא דאיכא לאו אחד ולא בשני לאוין.

ובהואיל משה (שם אות ע"ד) הבאנו לתרץ, עפי"מ"ש בשו"ת טוב טעם ודעת (מהדור"ק סי' וכו"א), דיש להסתפק בדין מילה שדוחה את השבת, אם הוא דוקא כשהמילה נעשית על ידי האב, או אף ע"י שליח משום דאמרינן שלוחו של אדם כמותו עיי"ש, ואי אמרינן דרק מילה ע"י האב דוחה את השבת, יש לעיין דאיך דוחה מצות מילה את השבת, כיון דמילה הוא רק ע"י האב ניהוש דלמא לאו אביו הוא, אך ז"א, דהלא איתא במסכת חולין (דף י"א:), דילפינן דאזלינן בתר רוב, ממכה אביו ואמו דאמר רחמנא קטליה (הורגהו), וליחוש דלמא לאו אביו הוא, אלא דאזלינן בתר רוב, ורוב בעילות אחר הבעל עיי"ש, וה"נ במילה סמכינן ארוב ואמרינן דהוא אביו ושפיר דוחה את השבת, ולפי"מ שחידש בספר עיר דוד (סי' תקע"ב) דעשה הבא מכח רוב אין בכח לדחות ל"ת עיי"ש, א"כ שפיר צריכין קרא דמילה דוחה שבת, דאי לאו קרא הו"א דאין בכחה לדחות שבת מכח עשה דוחה ל"ת, דכיון דהוא עשה הבא מכח רוב, ולכן צריכין קרא מפורש דדוחה שבת עכ"ד.

ובשו"ת נחלת יוסף חאו"ח (סי' מ"ו-ו) כתב, דהא דעשה הבא מכח רוב אינו דוחה ל"ת תליא אי ס"ל דרוב הוה ספק או רוב הוה ודאי, דהתוס' במסכת ב"מ (דף ו') ד"ה קפץ הקשו, אהא דתנן קפץ אחד מן המנויין לתוכו כולן פטורין, אמאי נימא דליבטיל ברובא, ותי' השיטה מקובצת בשם הרא"ש מפלוזי, דבאמת גם רוב הוה ספק רק שהתורה התירה אותו ספק, והתיינח בעלמא אבל במעשר בהמה דעשירי ודאי אמר רחמנא ולא עשירי ספק כמבואר שם (דף ו'), ממילא גם רוב דג"כ מקרי ספק אינו מועיל עכ"ד.

והאחרונים דייקו דמדלא תירצו התוס' כן משמע דלא ס"ל הכי, אלא דהתוס' ס"ל דרוב מיחשב בירור ודאי, עיין בספר פלתי (סי' ס"ג סק"א), ובספר שערי תורה ח"ג (כלל א' פרט א') שהאריכו בזה, דאי ס"ל דרוב הוה ספק אז שפיר י"ל דאין בכח העשה הבאה מכח רוב דהוה כמו ספק דהמיעוט כמאן דאיתא לדחות הל"ת ודאית, אבל אם רוב הוא מתורת ודאי דהמיעוט כמאן דליתא שפיר דוחה בכה"ג, כיון דגילתא התורה דרוב הוה כודאי שוב הוה כמקיים העשה בודאי עיי"ש, וכ"כ בשו"ת משנת אליעזר (ח"א דרוש ג' אות ה') עיי"ש.

ובספר מאה שערים (שער ס"א) כתב, דזה אי עשה דוחה שני לאוין או לא, תליא בפלוגתת ר' אליעזר ור' יהושע הנ"ל אי שמחת יו"ט הוא רשות או חובה, דהנה התוס' במסכת יבמות (דף ה:)

ד"ה כולה הקשו, דלמ"ל למילף עשה דוחה ל"ת מכלאים בציצית נילוף משריפת קדשים, מדאיצטריך קרא התם דלא דחי מכלל דבעלמא דחי, ותירצו וז"ל, ואומר ר"י דהתם איצטריך קרא שלא תאמר דדחי משום דאפילו אוכל נפש שרי, ולמ"ד נדרים ונדבות אין קריבין ביו"ט לא איצטריך הכא קרא וכו' עיי"ש, הרי דדעת שפתם ברור דלמה דקיי"ל דנונ"ד אין קריבין ביו"ט ילפינן אפוא משריפת קדשים עשה דוחה ל"ת.

ולפי"ז נלענ"ד דבר חדש דה"ה דיש למילף מהתם דעשה דוחה שני לאוין, לפימ"ש"כ השער המלך בהל' יו"ט (פ"א) בשם ספר מקראי קודש, דבבשרא אגומרי יש ביה ג"כ משום איסור מכבה עיי"ש, וכן מבואר במסכת ביצה (דף כ"ב:) גבי מה לעשן דאפילו בבשמים הניתנים על האש יש ביה משום כיבוי כש"כ בשרא אגומרי, וכמבואר ג"כ במסכת שבת (דף קל"ד), דפריך מאי שנא מבשרא אגומרי ופירש"י דהא קא מכבה, ודלא כהרי"ף במסכת ביצה (פ"ב) ומלחמות (שם) דגרסי התם ליכא כיבוי עיי"ש, ולפי"ז לשיטת רש"י ילפינן משריפת קדשים דעשה דוחה ב' לאוין, כיון דיש בשריפת קדשים איסור כיבוי והבערה והוי כמו ב' לאוין, ואף דהוי משם אחד משום הלאו דלא תעשה כל מלאכה, מ"מ ב' איסורים כתרי לאוין נינהו ולענין עשה דוחה ל"ת.

ובספר פני יהושע עמ"ס ביצה (דף ה) כתב, דאי אין עשה דוחה ב' לאוין אין כיוסוי דוחה איסור חרישה, כיון דיש ביה משום חרישה וכתישה עיי"ש, אך זה טעות דהא באמת מהראוי לומר מתוך גבי שריפת קדשים, ורק משום דבשרא אגומרי הוי מכבה, ובכיבוי לא אמרינן מתוך, דע"ז סובב והולך דברי המקראי קודש הנ"ל, וא"כ אין ראייה משריפת קדשים רק דעשה דוחה לאו אחד אבל לא שידחה ב' לאוין, דהא בשריפת קדשים יש ביה רק איסור כיבוי, אבל לאיסור הבערה הא אמרינן מתוך.

והנה ראוי להבין כמה פליגי ב"ש וב"ה במסכת ביצה (דף י"ב:) אי אמרינן מתוך וכו', ואפ"ל בהצעת קו' התוס' הנ"ל דנילוף משריפת קדשים עשה דוחה ל"ת, ונלענ"ד לתרץ בפשיטות, למה שתמהו התוס' (שם) דמה לכלאים בציצית שכן הותר מכללו אצל בגדי כהונה, ותירצו דהתם נמי משום דעשה דוחה ל"ת ואין זה הותר מכללו עכ"ד, ביאור דבריהם, דלא חשיב הותר מכללו אלא היכא דהותר ממש שלא בדרך דחיה, משא"כ היכא דרק משום דחווה דלא הותר ממש רק משום דעשה דוחה ל"ת, וגם בכה"ת כן ל"ש הותר מכללו וז"ב, וכן מבואר ביומא (פ"א:) דחשוב עבודה הותר מכללו אצל עינוי, אף דעינוי ביה"כ נמי הותר מכללו אצל מוליך שעיר המשתלח וכמבואר במסכת יומא (דף ס"ז:) על כל סוכה וסוכה אומרינן לו הרי מזון וכו', ופסקה הרמב"ם בהל' עבודת יוה"כ (פ"ג ה"ז) עיי"ש, וצ"ל כיון דמותר לאכול רק אם הוא מסוכן כמש"כ בתוס' ישנים במסכת יומא (שם), וכ"ה לשון הרמב"ם אם כשל כחו וכו', ע"כ לא חשיב הותר מכללו, כיון דבכה"ת כן, דאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש חוץ מג"ע וכו' וז"ב ופשוט.

כהיתר היו אוכלין אותו, אך יוסף טען כנגדם דלאו שפיר עבדי כיון דקיי"ל דאין מבטלין איסור לכתחלה ואינן רשאים לעשות כן, דיוסף ס"ל כשיטת הראב"ד בתמים דעים (סי' רל"ט) דמה"ת אין מבטלין איסור לכתחלה ונמצא דעברי איסורא דאורייתא, משא"כ השבטים ס"ל כשיטת רש"י בחולין (דף צ"ח:) ד"ה חידוש, דאין מבטלין איסור לכתחלה הוא מדרבנן, ואמילי דרבנן האבות לא היו מקפידים וכמש"כ הרדב"ז (ח"ב סי' תרצ"ו), ועיין בתשובת הרמ"א (סי' י') שכתב דאף דאע"ה קיים אפילו מילי דרבנן כדאיתא ביומא (דף כ"ח:), אך זהו אברהם לבדו אבל זרעו אחריו לא היו נוהרין בדבר שהוא אסור רק מדרבנן עיי"ש, ולכן היתרו השבטים לבטל אבר מן החי ברוב, דהלא מה"ת שרי לבטל איסור לכתחלה.

ובשו"ת בית יצחק חאו"ח (סי' ס' אות ה') ובחיו"ד ח"א (סי' קל"א אות א') כתב, דפלוגתת הראשונים הנ"ל אי אין מבטלין איסור לכתחלה הוא מה"ת או מדרבנן, תליא אי רוב הוי ודאי או ספק, דאי ס"ל דרוב הוי כודאי וכאשר בטל האיסור ברוב הותר לגמרי, וא"כ י"ל דמה"ת מותר לבטלה כיון דנעשה ודאי היתר, ורק מדרבנן החמירו שלא לבטל איסור לכתחלה, משא"כ אי ס"ל דרוב הוי ספק א"כ לא נעשה היתר גמור בוודאות, ולכן מה"ת אסור לבטלו לכתחלה דסוכ"ס לא יהא היתר גמור רק ספק עיי"ש.

ונודע תמיהת המפרשים על מה שיצאו ישראל ממצרים אחר רד"ו שנים, הלא הגזירה היתה על ארבע מאות שנים, אך איתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שה"ש ב"י"א) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

אך איתא במסכת שבת (דף י"ג), אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, וכתבו התוס' (ד"ה ה"א), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, ולפי"ז ליכא למימר דקושי השעבוד השלים הזמן, אך אם נאמר דהשבטים צדקו במה שמכרו את יוסף, א"כ שוב נמצא דקושי השעבוד היה שלא כדין, ושפיר י"ל דהשלים הזמן.

ובזה יבואר, דמתחלה השלים פרעה בדעתו שעליו לשלח את בני ישראל, דאעפ"י דהגזירה היתה להיות משועבדים אצלו ד' מאות שנה, אך י"ל דקושי השעבוד השלים הזמן, אך כשאמר לו מרע"ה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותינו נלך כי חג ה' לנו, וגילה דעתו דחייב השמחה לא שיהא כולו לה', אלא חציו לה' וחציו לכם כשיטת ר' יהושע וכמש"כ בברית שלום, וס"ל דשמחת יו"ט הוא מצוה, ולפי"ז ילפינן משריפת קדשים דאמרינן עשה דוחה שני לאוין.

היוצא לנו מכ"ז דכל היכא דהוי רק משום דחוייה ל"ש הותר מכללו, ומטעם זה ילפינן שפיר מכלאים בציצית דעשה דוחה ל"ת, ולפי"ז מיושב קושית התוס' הנ"ל דנילוף מהא דשריפת קדשים דוחה יו"ט, דשאני לאוין דיו"ט שהותר מכללם אצל אוכל נפש, ואפשר דיש להעמיד דברי אלה בדברי התוס' הנ"ל שתי' דשאני התם דאפילו או"נ הותר, והיינו כנ"ל דהוי הותר מכללו.

אמנם לפימש"כ התוס' במסכת פסחים (דף פ"ד.) ד"ה ולא וכו' בשם הר"ח דאו"נ גופא דמותר ביו"ט, הוא גופא משום דעשה דיו"ט דוחה לל"ת שבו, ועיין בשו"ת חת"ס חאו"ח (סי' פ"ה) דהתוס' כ"כ אמכשירין, דמה"ט מחלקין בין אפשר לעשותו מעיו"ט לאי אפשר עיי"ש, וא"כ לדברי רש"י במסכת ביצה (דף כ"ג.) דגם באו"נ גופא מחלקין כנ"ל, הרי דגם או"נ משום דחוייה היא, וא"כ הדרא קו' תוס' הנ"ל לדוכתא, דל"ש הותר מכללו כנ"ל כיון דרק משום דחוייה היא כנ"ל.

אך דברי הר"ח תמוהים לי מהא דקיי"ל דאמרינן מתוך וכו', ואי או"נ גופא לצורך משום עשה דוחה ל"ת היאך שייך מתוך וכו', כיון דבשלא לצורך ל"ש דחוייה, ומצאתי און לי בשו"ת שער אפרים חאו"ח (סי' ג"א) שדחה דברי הטו"א במ"ש דבחרשה ביו"ט שייך דין מתוך, והוא ז"ל דחה דהא חרישה דיו"ט לצורך כסוי משום דחוייה הוא עש"ה, וביותר יש להפליא לדברי היראים (מצוה ק"ג) שהסביר שם ענין מתוך וכו', דפי' מתוך היינו מתוך המקרא שאתה מתיר או"נ, מוכח נמי שלא לצורך כמו צורך מצוה, דהא כתיב אשר יאכל לכל נפש, ויאכל בציירי היינו הנאה, ונפש היינו נשמה, ומוכח דהנאת נשמה מותרת עיי"ש, ואם גם או"נ מותר משום עשה דשמחת יו"ט דדוחה, לא מוכח מתוך וכו', דהא הנאת או"נ היינו הנאת נשמה.

ובהכרח צ"ל כמש"כ האחרונים (ועיין בשו"ת חת"ס שם) דהדבר תליא בפלוגתא דר"א ור"י במסכת פסחים (דף ס"ח:) אי שמחת יו"ט רשות או חובה, ודברי הר"ח יתכנו רק למ"ד שמחת יו"ט חובה עיי"ש.

ומעתה י"ל דהיינו טעמא דמ"ד דלי"ל מתוך וכו', דס"ל כמ"ד שמחת יו"ט חובה ומ"ד דאמרינן מתוך ס"ל שמחת יו"ט רשות, אמור מעתה דלמ"ד דאמרינן מתוך וכו' וס"ל שמחת יו"ט רשות, ואו"נ היתר גמור הוא ולא משום דחוייה, ליכא למילף משריפת קדשים, ומשום דשאני לאו דיו"ט דהותר מכללו, משא"כ למ"ד דלי"ל מתוך דלדידיה שמחת יו"ט חובה ועשה דוחה ל"ת, שפיר הוה ראייה משריפת קדשים דעשה דוחה שני לאוין וכאמור עכ"ד המאה שערים עיי"ש.

ובספר פרדס יוסף פרשת וישב (פרשה ל"ז-א) ד"ה והנה, כתב בענין מחלוקת יוסף והשבטים, דיוסף הביא עליהם דיבתם רעה שאוכלין אבר מן החי, דאין הכוונה שהיו ח"ו אוכלים ממש אבמה"ח בעין, אלא דמתחלה היו מבטלין את האבר מן החי ברוב היתר, ולאחר שנתבטל ברוב ונפקע איסורו ליעשות

אך י"ל, דאיתא במסכת זבחים (דף צ"ז), אמר רבא, אין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש, שנאמר ועצם לא תשברו בו, רבי שמעון בן מנסיא אומר, אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי נייתי עשה [דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה] ולדחי את לא תעשה, אלא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עיי"ש, ולפי"ז שפיר צריכין קרא דפסח דוחה שבת.

אך לפי"מ שהקשו התוס' (ד"ה ואחד עצם), הא למ"ל קרא תיפ"ל דבעידנא דמיעקר ללאו דשבירת העצם לא מקיים העשה דאכילה, ובלא"ה ליכא למימר עשה דוחה ל"ת, והיכא ילפינן מכאן דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עכ"ק, ולפי"ז הדקל"ד למ"ל קרא דפסח דוחה שבת.

אך י"ל, לפימ"ש"כ בספר אור חדש עמ"ס פסחים (דף ע), לתרץ קושית התוס', דלמ"ד אכילת פסחים מעכבא שפיר י"ל דהוה בעידנא, דמיירי בכה"ג שנמנו הרבה על הפסח ביחד באופן שלא יגיע כזית מהפסח לכל אחד ונפסל הפסח, רק ע"י המוח שנוציא מהעצמות יהיה נשלם שיעור כזית לכל אחד, והשתא בשבירה זו הוכשר הפסח ושפיר הוה בעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה עכ"ד, ומעתה שפיר ילפינן משבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן צריכין קרא דפסח דוחה שבת.

ואיתא במסכת קידושין (דף מ"א), אמר ר' יהושע בן קרחה, מנין ששלוחו של אדם כמותו שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים, וכי כל הקהל כולן שוחטין והלא אינו שוחט אלא אחד אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו, ור' יונתן אומר, מנין שכל ישראל יוצאין בפסח אחד (אעפ"י שאין בו כזית לכל אחד דקסבר אכילת פסחים לא מעכבא אלא זריקת דם לחודא), שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים, וכי כל הקהל כולן שוחטין והלא אינו שוחט אלא אחד, אלא מכאן שכל ישראל יוצאין בפסח אחד עיי"ש.

מבואר מזה דר' יהושע בן קרחה דס"ל דושחטו אותו בא להורות דשלוחו של אדם כמותו, על כרחך לא ילפינן כלל דרשא דר' יונתן, דכל ישראל יוצאין בפסח אחד, וממילא ס"ל אכילת פסחים מעכבא.

ובזה יבואר המכילתא, דכיון דאמר דילפינן מהקרא דושחטו אותו דשלוחו של אדם כמותו, ולא ילפינן מכאן דכל ישראל יוצאין בפסח אחד, וע"כ דס"ל דאכילת פסחים מעכבא, ושוב יש לתרץ קושית התוס' כמ"ש"כ האור חדש דלמ"ד אכילת פסח מעכבא שפיר הוה בעידנא, ומעתה שפיר ילפינן משבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ומעתה אין לומר דפסח דוחה שבת מכח עשה דוחה ל"ת, ולכן הביא הקרא במועדו שפסח דוחה את השבת ודו"ק.

ומעתה הא דצריכין קרא דמילה דוחה שבת ולא אמרינן עשה דוחה ל"ת, משום דהוא עשה הבא מכח רוב, ורוב הוא ספק, ובספק עשה לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, כמ"ש"כ בספר שושנת העמקים (סוף כלל ב), וכיון דרוב הוא ספק א"כ הצדק הוא עם יוסף דאין מבטלין איסור לכתחילה מה"ת, וע"ז בא קושי השעבוד, ולפי"ז עדיין לא נשלם הזמן, על כן הקשה את רוחו לבלתי שלחם, כי למד מדבריו של מרע"ה דעדיין לא נשלם הזמן ודו"ק.

והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים:

ואיתא במכילתא, ושחטו אותו, וכי כולן שוחטין אותו, אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו, מכאן אמרו שלוחו של אדם כמותו, ושחטו אותו בין בחול ובין בשבת, ומה אני מקיים מחלליה מות יומת, בשאר מלאכות חוץ משחיטת הפסח, או אף בשחיטת הפסח, ומה אני מקיים ושחטו אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת, תלמוד לומר ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו ואפילו בשבת וכו' עיי"ש.

ובספר אור חדש עמ"ס פסחים (דף ע) ד"ה תניא העיר, דמשמע מדילפינן מכאן שלוחו של אדם כמותו צריכין קרא דפסח דוחה שבת, משא"כ אי לא ילפינן שליחות מכאן לא צריכין קרא דפסח דוחה שבת, וקשה דמה סמיכות יש לזה דבשביל שנשמע מכאן שליחות, שאל מנ"ל דפסח דוחה שבת, עכ"ק.

והנבס"ד, דבספר חמודי צבי (בפרשתן) הקשה, דאמאי צריכין קרא דפסח דוחה שבת, לפימ"ש"כ רש"י ל"ל במסכת יבמות (דף ב) ד"ה אלא לעולם, דעשה דוחה ל"ת שיש בו כרת היכא דבמקום זה אי אפשר לקיים העשה כי אם על ידי עקירת הלאו, ואע"ג דבמקום אחר יכול לקיים העשה בלא עקירת הלאו, כגון באומר לו אביו שחוט לי בשל לי בשבת, דבמקום זה אי אפשר לקיים העשה כי אם על ידי עקירת הלאו, ואע"ג דיכול לקיים מצות כיבוד בשאר דברים, מ"מ במקום זה אינו יכול לקיים, ורק במקום שיכול לקיים העשה בלא עקירת הלאו כגון ביבום דיכול לקיים בחליצה ולא יעקור לאו של ערוה אז לא דחי, והתוס' (סו) ד"ה שכן חולקין על רש"י בזה.

ומעתה לפי דעת רש"י קשה למה צריכים קרא לפסח דדוחה שבת, הלא בלאו קרא נמי ידעינן דעשה דפסח דוחה הלאו דשבת, דהרי במקום זה היכא שחל ערב פסח בשבת אי אפשר לקיים העשה של פסח בלא עקירת לאו דשבת עכ"ק.

והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו:

והנבס"ד בדרך דרוש, דאיתא במסכת קידושין (דף מ"א:), אמר ר' יהושע בן קרחה, מנין ששלוחו של אדם כמותו, שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים, וכי כל הקהל כולן שוחטין והלא אינו שוחט אלא אחד, אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו וכו' עיי"ש.

ובספר חידושי חת"ס העיר, דלכאורה איך קאמר ושחטו אותו ללמד על שליחות, הלא זה נאמר בפסח מצרים קודם מתן תורה, ולדעת כמה גדולים היה להם אז דין בן נח, ונודע מש"כ המג"א (או"ח ס"ו תמ"ח) דהא דאמרינן אין שליחות לעכו"ם, היינו אף עכו"ם מעכו"ם, וא"כ איך יצאו אז ידי חובתם במה שאחד שוחט לחבירו עיי"ש, וכן העיר בספר המקנה (ד"ה והא דתנן הבורה) עיי"ש.

ועה"פ ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה', כתב רשיז"ל הקרבן הוא קרוי פסח ע"ש הדילוג והפסיחה וכו' עיי"ש, וכתב בספר דברי יואל (בפרשתן דף ש"ח:), דזה ירמוז על שדילג הקב"ה וקפץ על הזמן לקרב גאולתם של ישראל, שהיה הגזירה על ת' שנה ונגאלו לסוף רד"ו שנה, וע"כ נצטוינו לעשות זכר לשמו שקרוי פסח ע"ש הדילוג והקפיצה עכ"ד עיי"ש.

ובהגש"פ ברית מטה משה (דף כ"ג) כתב, דאי נימא דגלות מצרים הוא משום חטאו של אאע"ה כדאיתא במסכת נדרים (דף ל"ב), אי משום שעשה אנגרייא בת"ח וביטלן מתלמוד תורה, או בשביל שאמר במה אדע, או בשביל שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה עיי"ש, או צריכין להיות במצרים ארבע מאות שנים עיי"ש.

ובספר ערבי נחל דרוש ב' לפסח כתב, דאי נימא דהגלות היתה בשביל חטא דמכירת יוסף אז סגי ברד"ו שנים, כי במכירת יוסף פגמו השבטים בשם הוי"ה שהוא בגימטריא כ"ו, ובמכירה היו עשרת השבטים, וי' פעמים כ"ו עולה ר"ס והיו צריכים להיות ר"ס שנים במצרים, אלא בזכות שיקבלו ישראל את התורה שיש בו חמשים שערי בינה הסירו חמשים שנים מר"ס ונשאר ר"י, ופירשו בזה הפסוק וירא ה' כי "סר" לראות כי מתחלה היה החשבון של ר"ס שנה עכ"ד.

ונודע מש"כ המזרחי (פרשת וישב), דמה שהוציא יוסף דיבת השבטים שאוכלין אבר מן החי, היינו שהם אכלו בהמה המפרכסת, דסברו דכיון דיצאו מדין ב"נ להיות כישראל, א"כ בשחיטה תליא מילתא ונפיק מכלל אבר מן החי, אבל יוסף סבר דעדיין דינם כב"נ ואסורים במפרכסת כדין ב"נ דבמיתה תליא מילתא עיי"ש.

ומעתה מבואר, והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, היינו שישאלו איך שחטו בני ישראל את הפסח במצרים, שהיה אחד שוחט לכולן, הלא היה להם אז דין ב"נ, וקיי"ל דאין שליחות מעכו"ם לעכו"ם, ואמרתם זבח פסח הוא לה' וגו', והטעם דנקרא פסח דזה ירמוז על שדילג הקב"ה וקפץ על הזמן לקרב גאולתם של ישראל, וע"כ דהגלות הוא בשביל חטאו של אאע"ה, דאי"ל דהוא בשביל חטא דמכירת יוסף, דהצדק הוא עם השבטים דיצאו מדין ב"נ להיות כישראל, וכיון שהיה להם דין ישראל, שפיר הקריבו פסח מצרים על ידי שליחות ודו"ק.

ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו: ואיתא במדרש רבה (פרשה י"ט-ס"א), הו"ד (משלי י"ד) **לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר וכו'**, ובספר מאיר עיני חכמים מהדר"ת דרוש ב' לשבחה"ג (אות ב') הביא בגירסת המדרש, **לב יודע מרת נפשו, זה משה, שהיה משה יודע שלא יכנס לארץ, וצ"ב השייכות זה לזה.**

והנבס"ד, עפימ"ש"כ בספר מאיר עיני חכמים (ספ) ליישב המדרש, דנודע פלוגתת הראשונים בלאו דכל בן נכר לא יאכל בו, אי האזהרה הוא על האוכל או על המאכיל, דהרמב"ם בהל' קרבן פסח (פ"ט-ה"ו) והחינוך (מצוה י"ד) ס"ל דהלאו הוא על המאכיל, דהישראל נצטווה שלא יתן מקרבן פסח לבן נכר, והסמ"ג לאוין (מצוה שני"ה) ס"ל שהלאו הוא על האוכל, שהבן נכר מוזהר שלא יאכל מן הפסח, ועיין בצל"ח פסחים (דף ע"א:) ד"ה ואמנם שכתב, דגם לרש"י והרמב"ם הלאו הוא על האוכל, ומש"כ הרמב"ם דהמאכיל עובר בל"ת, היינו על הלאו דלפני עור לא תתן מכשול כמו המושיט אבמה"ח לב"נ, אבל גוף האזהרה של כל בן נכר לא יאכל בו, את הבן נכר עצמו הזהיר, והוסיף הצל"ח, דהא דלא חשבינן ליה במסכת סנהדרין (דף ג"ה) כברייתא בהדי ז' מצות שנצטוו בהן בן נח, היינו מפני שהלאו שייך רק בזמן שנוהג הפסח, וכן רק פעם אחת בשנה עיי"ש.

ובספר מנחת חינוך (ריש מצוה י"ד) כתב, דיש להוכיח דהלאו הוא על הבן נכר עצמו, מהא דאיתא במסכת פסחים (דף ג:) הווא ארמאה דהוה סליק ואכיל פסחים בירושלים, אמר, כתיב כל בן נכר לא יאכל בו, ואנא הא קאכילנא משופרי שופרי, אמר ליה ריב"ב מי קא ספו לך מאליה, אמר ליה לא, כי סלקת להתם אימא להו ספו לי מאליה, כי סליק אמר להו מאליה ספו לי, אמרו ליה אליה לגבוה סלקא, אמרו ליה מאן אמר לך הכי, אמר להו ריב"ב, אמרו מאי האי דקמן, בדקו בתריה ואשכחוהו דארמאה הוא וקטלוהו עיי"ש, ולכאורה אי אמרינן דהוא עצמו אינו מוזהר אמאי קטלוהו, אלא עכצ"ל דנתחייב מיתה משום דהוא עצמו הוזהר על כך, ובכ"נ אזהרתן זו היא מיתתן כמבואר במסכת סנהדרין (דף ג"ה), ולכן כדין קטלוהו.

דרש, אמר, ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה כאן וישראל מומרים על אחת כמה וכמה עיי"ש, וא"כ כדין שיבר הלוחות.

אך המהרש"א במסכת יבמות (סו) בח"א הקשה בשם ספר פענח רוזי דהאי ק"ו פריכא הוא, מהא דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ט), ר"מ אומר, מנין שאפילו עכו"ם ועוסק בתורה שהוא ככה"ג, שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, כהנים לויים וישראלים לא נאמר אלא האדם, הא למדת שאפילו עכו"ם ועוסק בתורה הרי הוא ככה"ג עיי"ש, ולפי"ז אזדא לה הק"ו שעשה משרע"ה מפסח עכ"ק, וכתב בספר דרש משה (פרשת תשא), עפימש"כ רשיו"ל במסכת סנהדרין (סו) דר"מ דס"ל דהאדם מרבה עכו"ם לית ליה דר"ש דס"ל במסכת יבמות (דף ס"א). דקברי עכו"ם אינם מטמאים באהל משום דאתם קרוין אדם ואין עכו"ם קרוין אדם, ממילא לר"ש דס"ל דאדם ממעט עכו"ם, גם הך קרא אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ממעט ג"כ עכו"ם מעסק התורה, לפי"ז י"ל דגמ' הנ"ל דאמרין דמשרע"ה שיבר את הלוחות משום דדרש ק"ו מפסח וכו' ס"ל כר"ש דאדם ממעט עכו"ם, וממילא ממעט ג"כ עכו"ם מעסק התורה, ושפיר דרש משה קל וחומר לשבור הלוחות, ועיין מש"כ בספר חוט המשולש (פרשת וזאת הברכה).

והתוס' במסכת חולין (דף ל"ג) ד"ה אחד הקשו, מהא דעכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה, נימא מי איכא מידי דישראל שרי ולעכו"ם אסור עיי"ש, ובספר עיר דוד (אות שמ"ב) כתב, דאכן הא מילתא תליא בפלוגתא דר"ש ור"מ, דאליבא דר"מ דדריש דנכרי העוסק בתורה הרי הוא ככה"ג, לדידיה שפיר רשאי נכרי ללמוד תורה משום דליכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, משא"כ לר"ש דס"ל אתם קרוין אדם ולדידיה נכרי אסור בלימוד התורה ולא ס"ל להאי כללא דמי איכא מידי וכו', ויתכן שיהא אסור לעכו"ם אפילו במילתא דשריא לישראל עיי"ש.

ומעתה יבואר מאמר המדרש, זאת חוקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו, דלכאורה יש להקשות דלמה לן קרא כל בן נכר לא יאכל בו לאסור להם לאכול מקרבן פסח, תיפ"ל דכיון דהפסח היה נצלה עם כרעו ובני מעיו, ולנכרי אסור הבני מעיים משום אבר מן החי, א"כ ממילא אסור לנכרי לאכול מקרבן פסח, ולמ"ל קרא לאסור להם הפסח, וע"כ דס"ל דליתא להא דראב"י אלא דגם לב"נ מותרין בבני מעיים, דליכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ומעתה ע"כ דס"ל כר"מ דנכרי העוסק בתורה הרי הוא ככה"ג, ולפי"ז אזדא לה הק"ו שעשה משרע"ה מפסח, ומחמת זה נתעורר עליו הדין שלא יכנס לארץ ישראל, וז"ש המדרש לב יודע מרת נפשו, שמכאן הבין משה וידע שלא יכנס לאר"י ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ועיין שם שכתב נמי כהצל"ח דלכן לא נמנה בהדי מצוות דנצטוו עליהן ב"נ, משום דלא חשיב רק מה שנוהג בב"נ לעולם בכל זמן, משא"כ לאו זה אינה נוהגת אלא בזמן המקדש עיי"ש.

ובספר מגלה עמוקות (אופן כ) כתב, דאם היה משרע"ה נכנס לארץ לא היה הבית מקדש נחרב והיה נשאר קיים לעולם על מכונו עיי"ש, ומעתה יובן מאמר המדרש, דכיון דאמר הכתוב כל בן נכר לא יאכל בו, וקשה לשיטת הסמ"ג דלאו זה הבן נכר מצווה שלא יאכל, א"כ למה לא נמנה בהדי מצות ב"נ, וצ"ל כיון שאינו נוהג רק בזמן שבית המקדש קיים לא נמנה בהדי אידך מצות שנוהג בכל עת, מכאן הבין משרע"ה שלא יכנס לארץ, דהרי אם היה נכנס לא היה הבית מקדש נחרב לעולם, והיה לאו זה נוהג תמיד, והיה לו לימנות בהדי שבע מצות ב"נ, ומעתה מבואר היטב סמיכת המדרש לכאן עכ"ד.

ועפי"ז י"ל באופן אחר, עפימש"כ בשו"ת בי"צ חיו"ר ד (ח"א ס"י ל"ז אות ה) לתרץ שיטת הסוברים דלאו דבן נכר קאי על המאכיל, דקשיא א"כ למה הרגו להאי ארמאה על שאכל מהפסח כיון דהוא עצמו אינו מוזהר, דאיתא במסכת חולין (דף ל"ג), אמר רב אחא בר יעקב, שמע מינה מדריש לקיש (דאמר דמשנתחן הקנה הוי הריאה כמנחא דביקולא ורואי לאכילה) מזמנין ישראל על בני מעיים ואין מזמנין עכו"ם על בני מעיים, מאי טעמא, ישראל דבשחיטה תליא מילתא כיון דאיכא שחיטה מעלייתא אישתרי להו, עכו"ם דבנחירה סגי להו ובמיתה תליא מילתא הני כאבר מן החי דמי עיי"ש, ולפי"ז אסור הבני מעיים לדידהו משום אבמה"ח, וטעם כעיקר אסור לב"נ לדעת קצת פוסקים, וכיון שהפסח נצלה עם כרעיו ועם בני מעיים, הרי אסור לנכרי משום טעם כעיקר מן אבמה"ח ולכן קטלוהו עכ"ד.

אך כ"ז א"ש אליבא דראב"י דס"ל דב"נ אסורים בבני מעיים, אך לפי"מ דאיתא (סו), אמר רב פפא הוה יתיבנא קמיה דראב"י, ובעי דאימא ליה מי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ולא אמרי ליה דאמינא הא טעמא קאמר, תניא דלא כראב"י, הרוצה לאכול מבהמה קודם שתצא נפשה חותך כזית בשר מבית שחיטתה ומולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה וממתין לה עד שתצא נפשה ואוכלו אחד עובד כוכבים ואחד ישראל מותרין בו, מסייע ליה לרב אידי בר אבין וכו', הרוצה שיבריא חותך כזית בשר מבית שחיטתה של בהמה וכו', אחד עכו"ם ואחד ישראל מותרין בו עיי"ש, ולפי"ז ליכא למימר דלכן קטלוהו להאי ארמאה משום שאכל אבמה"ח, דליכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור.

ואיתא במפרשים דהטעם דמשה לא נכנס לארץ ישראל משום ששיבר הלוחות [עיין בספר לקט יוסף (ערך משה אות ל"ד), ובספר עיר דוד (אות ת"ז)] הביא זה בשם מדרש, אך י"ל דשפיר עשה כדין בשבירת הלוחות כי דריש ק"ו מפסח, כדאיתא במסכת שבת (דף פ"ז), ובמסכת יבמות (דף ס"ב), שיבר את הלוחות, מאי